

บทที่ ๒

การศึกษาตามหลักไตรสิกขา

การศึกษาตามหลักไตรสิกขา ในบทนี้ผู้วิจัยได้แบ่งเนื้อหาที่จะนำมาใช้ในการศึกษาออกเป็น ๒ หัวข้อหลักดังนี้ คือ ๑) หลักไตรสิกขา ๒) การจัดการศึกษาตามหลักไตรสิกขา ซึ่งรายละเอียดของแต่ละหัวข้อจะได้นำมาศึกษาตามลำดับดังนี้

๒.๑ หลักไตรสิกขา

พระพุทธศาสนาได้เน้นความสำคัญเกี่ยวกับหลักไตรสิกขาเป็นอย่างมากเนื่องจากว่าหลักปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนาทั้งหมดจัดเข้ารวมอยู่ในหลักสิกขานี้ เมื่อไตรสิกขาเป็นหลักคำสอนที่ครอบคลุมหลักปฏิบัติธรรมทั้งหมดในพุทธศาสนา ก็กล่าวได้ว่าพระพุทธศาสนานั้นเป็นหลักธรรมแห่งการศึกษา เรื่องของการศึกษาจึงเป็นเรื่องของพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น สำหรับความเป็นมาของหลักไตรสิกขาเป็นอย่างไร ความหมายและประเภทของหลักไตรสิกขาคืออะไร ความสำคัญของหลักไตรสิกขาเป็นอย่างไร และสาระสำคัญของหลักไตรสิกขาเป็นอย่างไร จะได้นำมาศึกษาตามลำดับดังนี้

๒.๑.๑ ความเป็นมาของหลักไตรสิกขา

จากการสืบค้นเกี่ยวกับความเป็นมาของหลักไตรสิกขาในพระไตรปิฎกเบื้องต้นพบว่า พระพุทธเจ้าได้ตรัสเกี่ยวกับหลักไตรสิกขาไว้ในสถานที่ต่าง ๆ ดังนี้ คือ ในวัชชีปุตตสูตร มีข้อความตอนหนึ่งว่า พระพุทธเจ้าขณะทรงประทับอยู่ ณ ภูฏาการศาลา ปามหาวัน เขตกรุงเวสาลี ขณะนั้นได้มีภิกษุชื่อวัชชีบุตรเข้าไปเฝ้า แล้วกราบทูลพระพุทธเจ้าว่า สิกขาบท ๑๕๐ ที่ยกขึ้นแสดงทุกกึ่งเดือน ข้าพระองค์ไม่สามารถศึกษาได้หมด พระพุทธเจ้าจึงตรัสถามว่าเธอจักสามารถศึกษาในสิกขา ๓ คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา ได้หรือไม่ ภิกษุวัชชีบุตรจึงกราบทูลรับแล้วปฏิบัติตามคำแนะนำของพระพุทธเจ้า ครั้นต่อมาเมื่อภิกษุวัชชีบุตรได้ศึกษาสิกขา ๓ แล้วก็สามารถละราคะ โทสะ และโมหะได้อันเป็นการทำให้ภิกษุวัชชีบุตรไม่ทำกรรมที่เป็นอกุศล ไม่ประพฤตสิ่งเลวทรามอีก^๑

อีกที่หนึ่งพระพุทธเจ้าได้ตรัสเรื่องของไตรสิกขา ซึ่งปรากฏอยู่ใน ทุติยสิกขัตตยสูตร ซึ่งมีใจความสำคัญดังนี้ คือ พระพุทธเจ้าตรัสเกี่ยวกับสิกขา ๓ ประการในลักษณะปุจฉาและ

^๑อ.จ.ด.ก. (ไทย) ๒๐/๘๕/๓๑๐-๓๑๑.

วิธชนาคด้วยพระองค์เองว่า สิกขาบท ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ ๑) อธิศีลสิกขา ๒) อธิจิตตสิกขา ๓) อธิปัญญาสิกขา ภิกษุในธรรมวินัยนี้มีศีล...สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย นี้เรียกว่า อธิ ศีลสิกขา ภิกษุในธรรมวินัยนี้สังคจกคามทั้งหลาย...บรรลุลุคตฤณที่ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข มีสติบริสุทธิ เพราะอุเบกขาอยู่ นี้เรียกว่า อธิจิตตสิกขา ภิกษุในธรรมวินัยนี้ทำให้แจ้งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติขึ้น ไม่มีอาสวะเพราะอาสวะสิ้นไปด้วยปัญญาอันยิ่งเอง เข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน นี้เรียกว่า อธิปัญญาสิกขา^๐

อีกที่หนึ่งพระพุทธเจ้าได้ตรัสเรื่องของไตรสิกขา ซึ่งปรากฏอยู่ใน ตติยสิกขาสูตฺร ซึ่งมีใจความสำคัญดังนี้ คือ พระพุทธเจ้าตรัสถึงการที่ภิกษุที่มีศีล สมาธิ ปัญญาบริบูรณ์ แม้จะละเมิดสิกขาบทเล็กน้อยบ้าง แต่สมาทานศึกษาในสิกขาบทที่เป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์อย่างมั่นคง ทำเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติให้แจ้งสิ้นอาสวะกิเลสด้วยปัญญาจึงเข้าถึง (ปรินิพพาน) ในปัจจุบันหรือเมื่อละสังโยชน์เบื้องต้น ๕ ประการ อันเป็นเหตุให้เข้าถึงอเนกปริณิพพายีบ้าง อุปหัจจปริณิพพายีบ้าง อสังขารปริณิพพายีบ้าง สสังขารปริณิพพายีบ้าง อุทฺธังโสโต อกนิฏฐคามิบ้าง เมื่อละสังโยชน์ ๓ ประการได้และทำ ราคะ โทสะ โมหะ ให้เบาบางจึงเป็นสกทาคามี เมื่อละสังโยชน์ ๓ ประการได้จึงเป็นเอกพิชชีโสดาบันบ้าง เป็นโกลังโกละโสดาบันบ้าง เป็นสตัดักขัตตูปมะโสดาบันบ้าง^๐

๒.๑.๒ ความหมายและประเภทของหลักไตรสิกขา

ความหมายของหลักไตรสิกขานี้ ผู้วิจัยได้สืบค้นและเก็บรวบรวมข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎก สืบค้นและเก็บรวบรวมข้อมูลจากทัศนะของนักวิชาการทางพระพุทธศาสนาที่นำเสนอไว้ในเอกสารทางวิชาการต่าง ๆ ดังนี้

๒.๑.๒. ๑ ความหมายของหลักไตรสิกขา

คัมภีร์พระไตรปิฎกได้บันทึกเกี่ยวกับความหมายของไตรสิกขาไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย สิกขามีอยู่ ๓ ประการ คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา อธิศีลสิกขา”^๐
^๐ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ให้ความหมายว่า ไตรสิกขา คือ สิกขาสาม หรือ ข้อปฏิบัติที่ต้องศึกษา ๓ อย่าง คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา เรียกกันง่าย ๆ ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา^๐
 คำว่า ไตรสิกขา แปลว่า สิกขา ๓ คำว่า สิกขา แปลว่าการศึกษา การสำเหนียก การฝึก ฝึกปรือ ฝึกอบรม ได้แก่ข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับฝึกอบรม กาย วาจา จิตใจ และปัญญา ให้เจริญงอกงามยิ่งขึ้นไปจนบรรลุลุคตฤณสูงสุด คือ ความหลุดพ้นหรือนิพพาน สิกขามีความหมายกว้าง ๆ ดังนี้

^๐ ๐.๑.๒.๑. (ไทย) ๒๐/๕๑/๓๑๕-๓๒๐.

^๐ ๐.๑.๒.๑. (ไทย) ๒๐/๕๑/๓๑๕-๓๒๐.

^๐ ๐.๑.๒.๑. (ไทย) ๒๐/๕๐/๓๑๕.

^๐ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑,

(กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๓๐.

๑) อธิศีลสิกขา การฝึกอบรมในด้านความประพฤติ ระเบียบวินัย ให้มีสุจริตทางกายวาจาและอาชีวะ (Training in Higher Morality) ๒) อธิจิตตสิกขา การฝึกอบรมทางจิต การปลูกฝังคุณธรรม สร้างเสริมคุณภาพจิต และรู้จักใช้ความสามารถในกระบวนสมาธิ (Training in Higher Mentality หรือ Mental Discipline) ๓) อธิปัญญาสิกขา การฝึกอบรมทางปัญญาอย่างสูง ทำให้เกิดความรู้แจ้งที่สามารถชำระจิตให้บริสุทธิ์หลุดพ้นเป็นอิสระโดยสมบูรณ์ (Training in Higher Wisdom) นี่เป็นความหมายอย่างคร่าว ๆ ถ้าจะให้สมบูรณ์ ก็ต้องให้ความหมายเชื่อมโยงถึงความมุ่งหมายด้วยโดยเติมข้อความแสดงลักษณะที่สัมพันธ์กับจุดมุ่งหมายต่อท้ายสิกขาทุกข้อ ได้ความตามลำดับว่า ไตรสิกขา คือ การฝึกปรือความประพฤติ การฝึกปรือจิต และการฝึกปรือปัญญา ชนิดที่ทำให้แก้ปัญหาของมนุษย์ได้ เป็นไปเพื่อความดับทุกข์ นำไปสู่ความสุขและความเป็นอิสระแท้จริง เมื่อความหมายแสดงความมุ่งหมายได้ชัดเจนแล้ว ก็จะทำให้มองเห็นสาระของไตรสิกขาในแต่ละข้อได้ชัดเจนตามไปด้วย^{*}

๒.๑.๒.๒ ประเภทของหลักไตรสิกขา

การจัดประเภทนั้นมีจุดประสงค์เพื่อให้เห็นถึงชนิดของหลัก

ไตรสิกขาในลักษณะต่าง ๆ ประเภทของหลักไตรสิกขาจัดได้ดังนี้

๑) จัด ประเภทตามหลักสิกขา ๓ หรือไตรสิกขา จัดได้ ๓ ดังพุทธพจน์ที่แสดงไว้ต่อไปนี้

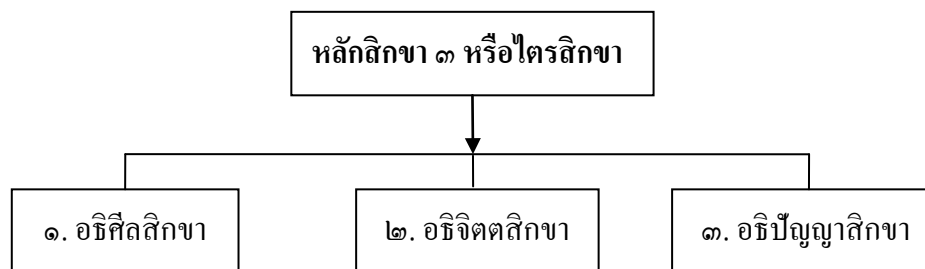
“ภิกษุทั้งหลาย สิกขามีอยู่ ๓ ประการ คือ อธิ ศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา อธิศีลสิกขา เป็นอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้มีศีลฯ สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย นี้เรียกว่า อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา เป็นอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้สังคจากามทั้งหลายฯ บรรลุจุดอดทนที่ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข มีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขาอยู่ นี้เรียกว่า อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา เป็นอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า “นี้ทุกข์ฯ นี้ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา” นี้เรียกว่า อธิปัญญาสิกขา”^๐

ข้อความนี้แสดงให้เห็นความหมายของหลักไตรสิกขาโดยรวมและในขณะเดียวกันก็ ยังแสดงให้เห็นประเภทของหลักไตรสิกขาจากข้อความนี้ได้ด้วย เช่นกัน จึงสามารถนำมาเขียนจัดกลุ่มเป็นแผนภูมิเพื่อให้ดูได้ง่าย ๆ ดังนี้

^{*} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า ๖๐๓-๖๐๔.

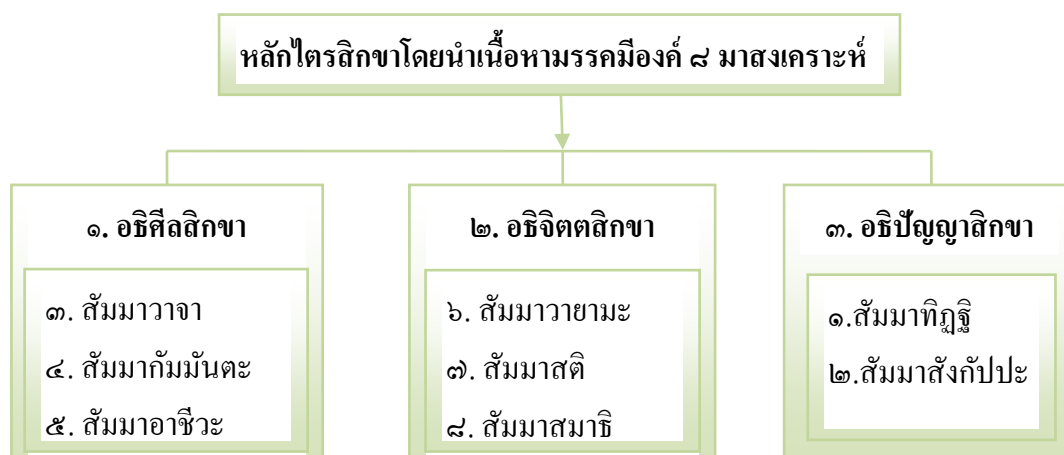
^๐ อ.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๕๐/๓๑๘-๓๑๙.

แผนภูมิที่ ๒.๑ แสดงผังประเภทของหลักไตรสิกขาที่จัดตามหลักสิกขา ๓ หรือไตรสิกขา

๒) จัดประเภท โดยนำเนื้อหาหมวดมรรคมีองค์ ๘ มาสังเคราะห์ หลักของไตรสิกขาที่ได้นำเสนอมาแล้วทำให้เห็นเพียงความหมายและประเภทของหลักไตรสิกขาเป็นภาพรวม ๆ คือ เป็นการกล่าวถึงเฉพาะ อริศีลสิกขา อริจิตตสิกขา อริปัญญาสิกขา ที่เป็นหลักใหญ่ ๆ เท่านั้น แต่ยังมีได้จัดจำแนกให้เห็นเกี่ยวกับหัวข้อธรรมอันเป็นตัวเนื้อหาที่มีอยู่ในหลักไตรสิกขาแต่ละข้อนั้น ๆ หากได้นำเอาข้อธรรมในมรรคมีองค์ ๘ ประการ มาสังเคราะห์เข้ากับหลักของไตรสิกขา ก็จะทำให้เห็นหัวข้อธรรมอันเป็นตัวเนื้อหาที่จะนำมาใช้อธิบายหลักของ อริศีลสิกขา อริจิตตสิกขา และอริปัญญาสิกขา ได้โดยละเอียด ดังนั้นหากได้นำเอาข้อธรรมในมรรคมีองค์ ๘ ประการ มาจัดสังเคราะห์เข้ากับหลักของไตรสิกขา ก็สามารทำได้ดังต่อไปนี้ คือ ๑) สัมมวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ จัดเข้าในอริศีลสิกขา ๒) สัมมวาายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ จัดเข้าในอริจิตตสิกขา ๓) สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ จัดเข้าในอริปัญญาสิกขา โดยเขียนเป็นแผนภูมิเพื่อให้ดูได้ง่าย ดังนี้

แผนภูมิที่ ๒.๒ แสดงผังประเภทของหลักไตรสิกขาโดยนำเนื้อหาหมวดมรรคมีองค์ ๘ มาสังเคราะห์

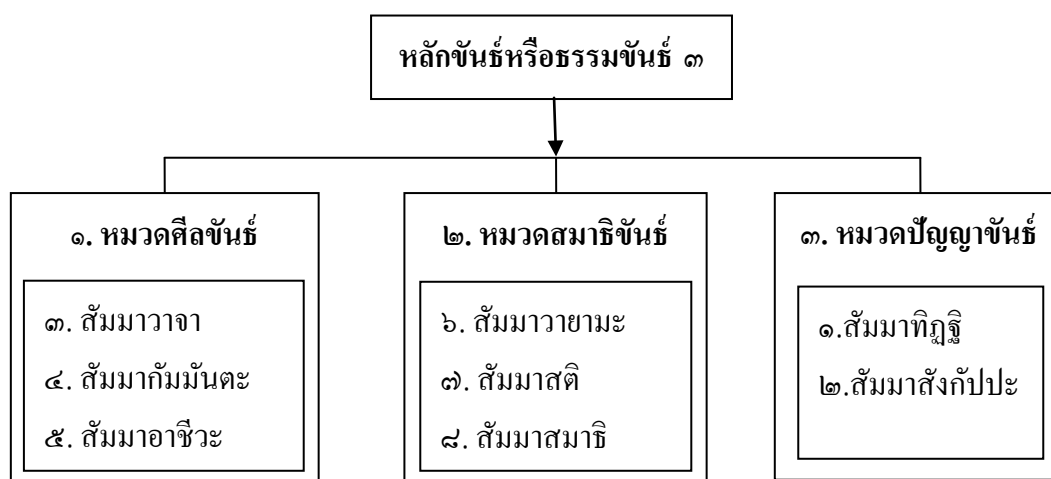

๓) จัดประเภทตามหลักชั้นหรือธรรมชั้น ๓ เป็นการจับหมวดหมู่ตามสถานะที่เป็นธรรมประเภทเดียวกัน ซึ่งจะช่วยให้ผู้ศึกษาในเรื่องนี้ทำความเข้าใจได้ง่ายยิ่งขึ้น การจัดแบบนี้เป็นการนำเนื้อหาธรรมค้อมอง ๘ มาสังเคราะห์ในหลักชั้นหรือธรรมชั้น ๓ เช่นเดียวกันกับการนำเนื้อหาธรรมค้อมอง ๘ มาสังเคราะห์เข้าในหลักของไตรสิกขา ความในคัมภีร์พระไตรปิฎกมีไว้ว่า

“ พระผู้มีพระภาคไม่ทรงจัดชั้น ๓ ประการ เข้าในอริยมรรคมีองค์ ๘ แต่ทรงจัดอริยมรรคมีองค์ ๘ เข้าในชั้น ๓ ประการ คือ ๑) สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ ทรงจัดเข้าใน ศีลชั้น ๒) สัมมาวาจา สัมมาสติ สัมมาสมาธิ ธรรมทรงจัดเข้าในสมาธิชั้น ๓) สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ ทรงจัดเข้าในปัญญาชั้น”^๖

ข้อความนี้สามารถนำมาเขียนจัดกลุ่มเป็นแผนภูมิเพื่อให้ดูได้ง่าย ดังนี้

แผนภูมิที่ ๒.๓ แสดงผังประเภทของหลักไตรสิกขาที่จัดตามหลักชั้นหรือธรรมชั้น ๓

สรุป ความหมาย และประเภท ของไตรสิกขา ได้ดังนี้ ๑) ความหมายของไตรสิกขา มี ๒ ความหมาย คือ (๑) ความหมายตามคัมภีร์พระไตรปิฎก หมายถึง ข้อปฏิบัติที่ต้องศึกษา ๓ อย่าง ได้แก่ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา เรียกกันง่าย ๆ ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา (๒) ความหมายที่เชื่อมโยงกับจุดมุ่งหมาย หมายถึง การฝึกปรือความประพฤติ การฝึกปรือจิต และการฝึกปรือปัญญา ชนิดที่ทำให้แก้ปัญหามนุษย์ได้ เป็นไปเพื่อความดับทุกข์ นำไปสู่ความสุขและความเป็นอิสระแท้จริง ๒) ประเภทของไตรสิกขา ที่ได้นำเสนอในหัวข้อนี้ มีการจัดอยู่ ๓ ประเภท

^๖ ม.ญ. (ไทย) ๑๒/๔๖๒/๕๐๒-๕๐๓.

คือ (๑) จัดประเภทตามหลักสิกขา ๓ หรือไตรสิกขา (๒) จัดประเภทโดยนำเนื้อหามรรคมีองค์ ๘ มาสังเคราะห์ และ (๓) จัดประเภทตามหลักชั้น หรือธรรมชั้น ๓

๒.๑.๓ ความสำคัญของหลักไตรสิกขา

ความสำคัญของหลักไตรสิกขา หมายถึง ข้อกำหนดที่เป็นลักษณะเด่นพิเศษของหลักไตรสิกขา พุทธพจน์ต่อไปนี้เป็นสิ่งยืนยันให้เห็นถึงความสำคัญอันเป็นข้อกำหนดที่เป็นลักษณะเด่นพิเศษของหลักไตรสิกขาได้เป็นอย่างดี คือ

“ภิกษุทั้งหลาย สิกขา ๓ ประการนี้แล ภิกษุผู้มีความเพียร มีความเข้มแข็ง มีปัญญา เพ่งพินิจ มีสติ คຸມครองอินทริย์ ครอบงำทุกทิศด้วยอัปปมาณสมาธิ ประพฤติอิศीलสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา เมื่อก่อนฉันใด ภายหลังก็ฉันนั้น ภายหลังฉันใด เมื่อก่อนก็ฉันนั้น เบื้องต่ำฉันใด เบื้องบนก็ฉันนั้น เบื้องบนฉันใด เบื้องต่ำก็ฉันนั้น กลางวันฉันใด กลางคืนก็ฉันนั้น กลางคืนฉันใด กลางวันก็ฉันนั้น ภิกษุเช่นนั้น บัณฑิตกล่าวว่า เป็นนักศึกษา เป็นนักปฏิบัติ และมีความประพฤติบริสุทธิ์ ภิกษุเช่นนั้น บัณฑิตกล่าวว่า เป็นผู้ตรัสรู้ชอบ เป็นนักปราชญ์ เป็นผู้ถึงที่สุดแห่งการปฏิบัติในโลก ท่านผู้ประกอบด้วยวิมุตติอันเป็นที่สันตัมหา ย่อมมีจิตหลุดพ้นจากสังขารธรรม เพราะวิญญานดับสนิท เหมือนความดับแห่งประทีปฉะนั้น”^๖

พุทธพจน์ที่ยกมานี้แสดงให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาได้ให้ความสำคัญกับหลักของไตรสิกขาเป็นอย่างมาก สำหรับข้อกำหนดที่เป็นลักษณะเด่นพิเศษของหลักไตรสิกขาดังกล่าวเห็นได้ดังต่อไปนี้

๒.๑.๓.๑ หลักไตรสิกขาเป็นที่หลอมรวมสิกขาบทในพระปาฏิโมกข์

พระพุทธเจ้าทรงแนะนำให้ภิกษุ ศึกษาในหลักไตรสิกขาแทน การฟัง หรือการสวดปาฏิโมกข์ในที่ประชุมสงฆ์ทุกกึ่งเดือนได้ ดังข้อความในคัมภีร์พระไตรปิฎกว่า สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ภูเขาศาลา ป่ามทวัน เขตกรุงเวสาลี ครั้งนั้น ภิกษุวัชชีบุตรรูปหนึ่งเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้วนั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ สิกขาบท ๑๕๐ ถ้วนนี้มาถึงวาระที่จะยกขึ้นแสดงเป็นข้อ ๆ ตามลำดับทุกกึ่งเดือน ข้าพระองค์ไม่สามารถศึกษาในสิกขาบทนี้ได้” พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า “ภิกษุ ก็เธอจักสามารถศึกษาในสิกขา ๓ คือ อธิ สีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขาได้หรือไม่” ภิกษุวัชชีบุตรนั้นกราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์สามารถศึกษาในสิกขา ๓ คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขาได้” พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า ถ้าเช่นนั้น เธอจงศึกษาในสิกขา ๓ คือ อธิ สีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขาเถิด เมื่อใด เธอศึกษาอธิ สีล

^๖ อัง.คก. (ไทย) ๒๐/๕๑/๓๒๐.

สิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา เมื่อนั้นเธอ ก็จักละราคะ โทสะ และโมหะได้ เพราะละราคะ โทสะ และโมหะได้ เธอจักไม่ทำกรรมที่เป็นอกุศล จักไม่ประพฤตีสั่งที่เลวทราม ครั้นต่อมา ภิกษุนี้ศึกษาอริยศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา ก็ทำให้ ละราคะ โทสะ และโมหะได้ จึงไม่ทำกรรมที่เป็นอกุศล ไม่ประพฤตีสั่งที่เลวทรามอีก^{อน}

๒.๑.๓.๒ หลักไตรสิกขาเป็นสิกขาบทเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์

ภิกษุที่ปฏิบัติตามหลักไตรสิกขาบริบูรณ์ แม้จะละเมิดสิกขาบทเล็กน้อยบ้าง แต่ถ้าได้สมาทานศึกษาในสิกขาบทที่เป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์อย่างมั่นคงก็สามารถบรรลุนิพพานได้คือ พระพุทธเจ้าตรัสถึงการที่ภิกษุที่มีศีล สมาธิ ปัญญาบริบูรณ์ แม้จะละเมิดสิกขาบทเล็กน้อยบ้าง แต่สมาทานศึกษาในสิกขาบทที่เป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์อย่างมั่นคง ทำเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติให้แจ้ง ลีนอาสวะกิเลสด้วยปัญญาจึงเข้าถึง(ปรินิพพาน)ในปัจจุบัน^{อน}

๒.๑.๓.๓ หลักไตรสิกขามีอิทธิพลต่อคัมภีร์สำคัญทางพระพุทธศาสนา

นอกจากคัมภีร์พระไตรปิฎกจะได้ให้ความสำคัญกับหลักไตรสิกขา ดังข้อความที่ยกมากล่าวแล้วนั้น คัมภีร์สำคัญทางพระพุทธศาสนาที่เกิดขึ้นในภายหลังคัมภีร์พระไตรปิฎกก็ได้ให้ความสำคัญกับหลักไตรสิกขานี้เป็นอย่างมาก เช่น คัมภีร์วิมุตติมรรค ที่แต่งขึ้นในระหว่าง พ.ศ ๖๐๕- ๖๕๑โดยพระอุปติสสเถระ ชาวศรีลังกา คัมภีร์วิมุตติมรรคนี้ จัดอยู่ในประเภทปกรณ์พิเศษที่นำเอาหลักไตรสิกขาในพระไตรปิฎก คือ ศีล สมาธิ ปัญญา มาแต่งอธิบายขยายความได้อย่างละเอียด และ คัมภีร์วิสุทธิมรรค ที่แต่งขึ้นประมาณ พ.ศ. ๕๕๖ โดยพระพุทธโฆสาจารย์ ท่านนี้เป็นปราชญ์ผู้ยิ่งใหญ่ในพระพุทธนิกายเถรวาท คัมภีร์วิสุทธิมรรคนี้จัดอยู่ในประเภทปกรณ์พิเศษ เช่น เดียวกันกับคัมภีร์วิมุตติมรรคที่นำเอาหลักไตรสิกขาในพระไตรปิฎก คือ ศีล สมาธิ ปัญญา มาแต่งอธิบายขยายความได้อย่างละเอียดและพิสดารเป็นอย่างมาก หลักไตรสิกขาในคัมภีร์วิมุตติมรรค และคัมภีร์วิสุทธิมรรคนี้ ได้มีความสำคัญต่อการศึกษาและการปฏิบัติธรรมของชาวพุทธที่นับถือพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทในประเทศต่าง ๆ เป็นอย่างมาก

๒.๑.๓

.๔ หลักไตรสิกขาเป็นที่หลอมรวมหลักปฏิบัติธรรมทั้งหมดใน

พระพุทธศาสนา

หลักปฏิบัติธรรมทั้งหมดในพระพุทธศาสนาจัดเข้ารวมอยู่ในหลักไตรสิกขานี้ทั้งสิ้น พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ให้ทัศนะว่า “ไตรสิกขานั้นถือกันว่าเป็นระบบ

^{อน} อ.จ.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๘๕/๓๑๐-๓๑๑.

^{อน} อ.จ.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๘๑/๓๑๕-๓๒๐.

การปฏิบัติธรรมที่ครบถ้วนสมบูรณ์ มีขอบเขตครอบคลุมมรรคทั้งหมด และเป็นการนำเอาเนื้อหาของมรรคไปใช้อย่างหมดสิ้นสมบูรณ์ จึงเป็นหมวดธรรมมาตรฐานสำหรับแสดงการปฏิบัติธรรม และมักใช้เป็นแม่บทในการบรรยายวิธีการปฏิบัติธรรม”^{๐๐}

สรุปความสำคัญของหลักไตรสิกขาได้ ดังนี้ คือ หลักไตรสิกขาเป็นที่หลอมรวมสิกขาบทในพระปาฏิโมกข์ เป็นสิกขาบทเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ มีอิทธิพลต่อคัมภีร์สำคัญทางพระพุทธศาสนา เป็นที่หลอมรวมหลักปฏิบัติธรรมทั้งหมดในพระพุทธศาสนา

๒.๑.๔ สารสำคัญของหลักไตรสิกขา

สารสำคัญของไตรสิกขา หมายถึง ส่วนสำคัญที่เป็นหลักหรือข้อใหญ่ใจความที่เป็นเนื้อหาสำคัญของหลักไตรสิกขา ซึ่งก็หมายถึงส่วนที่เป็นข้อปฏิบัติที่ต้องศึกษา ๓ อย่าง ได้แก่ ๑) อริศีลสิกขา คือ ข้อปฏิบัติที่ต้องศึกษาเกี่ยวกับเรื่องของศีล ๒) อริจิตตสิกขา คือ ข้อปฏิบัติที่ต้องศึกษาเกี่ยวกับเรื่องของ จิตใจหรือสมาธิ และ ๓) อริปัญญาสิกขา คือ ข้อปฏิบัติที่ต้องศึกษาเกี่ยวกับเรื่องของปัญญา มักเรียกกันง่าย ๆ ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา สำหรับรายละเอียดเกี่ยวกับสารสำคัญของหลักไตรสิกขาแต่ละข้อจะได้นำมาศึกษาตามลำดับดังนี้

๒.๑.๔.๑ สารสำคัญของอริศีลสิกขา

สำหรับสารสำคัญของอริศีลสิกขา ที่ได้จากความรู้ใน พระสูตรต้นตปิฎก อังคุตตรนิกาย ดิกนิบาต สมณวรรค สรุปได้ดังนี้ คือ ใน *สมณสูตร* เป็นสูตรที่ว่าด้วยกิจของสมณะ มี ๓ ประการ หนึ่งในสามที่เป็นกิจของสมณะนั่นก็คือ การสมาทานอริศีลสิกขา^{๐๐} ใน *ปฐมสิกขัตตยสูตร* และ *พุดิสิกขัตตยสูตร* ซึ่งเป็นสูตรที่ว่าด้วยไตรสิกขาสูตรที่หนึ่งและสูตรที่สอง ได้ขยายความให้เห็นความหมายต่อไปอีกว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้มีศีล และสมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย เรียกว่า อริศีลสิกขา^{๐๐} สำหรับสารของอริศีลที่เชื่อมโยงถึงความมุ่งหมายหลักไตรสิกขาในระดับที่กว้างขึ้น พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ให้ความเห็นว่า คือ การดำรงตนอยู่ด้วยดี มีชีวิตที่เกื้อกูลท่ามกลางสภาพแวดล้อมที่ตนมีส่วนช่วยสร้างสรรค์รักษาให้อื้ออานวยแก่ชีวิตที่ดำรงร่วมกัน เป็นพื้นฐานที่ดีสำหรับการพัฒนาคุณภาพจิตและเจริญปัญญา^{๐๐}

^{๐๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), *พุทธธรรม*, หน้า ๖๐๑.

^{๐๐} อ.จ.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๘๒/๓๐๘-๓๐๙.

^{๐๐} อ.จ.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๘๓-๘๘/๓๑๒-๓๑๕.

^{๐๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), *พุทธธรรม*, หน้า ๖๐๔.

๒.๑.๔.๒ สารสำคัญของอริจิตตสิกขา

ความ ในพระสูตรตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต สมณวรรค ได้บันทึกเกี่ยวกับสารสำคัญของสมาธิสรุปได้ดังนี้ คือ ใน *สมณสูตร* เป็นสูตรที่ว่าด้วยกิจของสมณะมี ๓ ประการ หนึ่งในสามที่เป็นกิจของสมณะนั้นก็คือ การสมาทาน อริจิตตสิกขา ใน *ปฐมสิกขัตตยสูตร* และ *ทุติยสิกขัตตยสูตร* ซึ่งเป็นสูตรที่ว่าด้วยไตรสิกขาสูตรที่หนึ่งและสูตรที่สอง ได้ขยายความให้เห็นความหมายต่อไปอีกว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้สังคจากามทั้งหลาย บรรลุดุจตุตถฌานที่ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข มีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขาอยู่ เรียกว่า อริจิตตสิกขา ^{๐๙} สำหรับสาระของอริจิตที่เชื่อมโยงถึงความมุ่งหมายหลักไตรสิกขาในระดับที่กว้างขึ้น พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ให้ความเห็นว่า คือ การพัฒนาคุณภาพจิต หรือการปรับปรุงจิตให้มีคุณภาพและสมรรถภาพสูง ซึ่งเอื้อแก่การมีชีวิตที่ดีงามและพร้อมที่จะใช้งานในทางปัญญาอย่างได้ผลดีที่สุด ^{๑๐}

๒.๑.๔.๓ สารสำคัญของอริปัญญาสิกขา

ความ ในพระสูตรตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต สมณวรรค ได้บันทึกเกี่ยวกับสารสำคัญของปัญญาสรุปได้ดังนี้ คือ ใน *สมณสูตร* เป็นสูตรที่ว่าด้วยกิจของสมณะมี ๓ ประการ หนึ่งในสามที่เป็นกิจของสมณะนั้นก็คือ การสมาทาน อริปัญญาสิกขา ใน *ปฐมสิกขัตตยสูตร* และ *ทุติยสิกขัตตยสูตร* ซึ่งเป็นสูตรที่ว่าด้วยไตรสิกขาสูตรที่หนึ่งและสูตรที่สอง ได้ขยายความให้เห็นความหมายต่อไปอีกว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า “นี้ทุกข์... นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา” ทำให้แจ้งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันไม่มีอาสวะเพราะอาสวะสิ้นไปด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน เรียกว่า อริปัญญาสิกขา ^{๑๑} สำหรับสาระของอริปัญญาที่เชื่อมโยงถึงความมุ่งหมายหลักไตรสิกขาในระดับที่กว้างขึ้น พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ให้ความเห็นว่า คือ การมองดูรู้จักและเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง หรือรู้เท่าทันธรรมชาติของสังขารธรรมทั้งหลาย ที่ทำให้เป็นอยู่และทำการต่าง ๆ ด้วยปัญญา คือ รู้จักวางเท่าที่และปฏิบัติต่อโลกและชีวิตได้อย่างถูกต้องเหมาะสม ในทางที่เป็นไปเพื่อแผ่ขยายประโยชน์สุข มีจิตใจผ่องใส ไร้ทุกข์ เป็นอิสระเสรี และสดชื่นเบิกบาน ^{๑๒}

สรุปสาระสำคัญของหลักไตรสิกขา คือ หลัก ปฏิบัติที่ต้องศึกษา ๓ อย่าง ได้แก่ ๑) อริศีลสิกขา คือ ข้อปฏิบัติที่ต้องศึกษา เกี่ยวกับเรื่องของศีล ๒) อริจิตตสิกขา คือ ข้อปฏิบัติที่ต้อง

^{๐๙} อ.จ.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๘๓-๘๘/๓๑๒-๓๑๕.

^{๑๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), *พุทธธรรม*, หน้า ๖๐๔.

^{๑๑} อ.จ.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๕๐-๕๑/๑๓๘-๑๓๙..

^{๑๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), *พุทธธรรม*, หน้า ๖๐๔.

ศึกษาเกี่ยวกับเรื่องของ จิตใจหรือสมาธิ และ ๓) อธิปัญญาศึกษา คือ ข้อปฏิบัติที่ต้องศึกษาเกี่ยวกับเรื่องของปัญญา มักเรียกกันง่าย ๆ ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา

๒.๒ การศึกษาตามหลักไตรสิกขา

การศึกษาตามหลักไตรสิกขา มีหลักการที่สำคัญดังนี้ คือ ประการแรกต้องสร้างปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิให้เกิดขึ้นมาก่อน เมื่อปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิเกิดขึ้นพร้อมมูลก็จะเป็นเหตุทำให้สัมมาทิฐิเกิดขึ้น เมื่อสัมมาทิฐิเกิด กระบวนการศึกษาตามหลักไตรสิกขา ก็ดำเนินการได้ เมื่อได้ดำเนินการศึกษาตามหลักไตรสิกขาแล้ว ก็มีการวัดผลและประเมินผล การศึกษาตามหลักไตรสิกขา เพื่อให้เกิดความเข้าใจ เกี่ยวกับเรื่องนี้ ได้ชัดเจนในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจึงได้กำหนดประเด็นสำหรับการศึกษาไว้ดังนี้

๒.๓.๑ ปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ

ปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ หมายถึง เหตุที่เป็นเครื่องหนุนให้สัมมาทิฐิเกิดขึ้น มี ๒ ประการ คือ ปรโตโมสะ และ โยนิโสมนสิการ” ^{๑๙} สัมมาทิฐิ แปลว่า ความเห็นชอบ หรือเห็นถูกต้อง จึงเป็นจุดเริ่มต้นหรือเป็นต้นน้ำที่มีบทบาทสำคัญอยู่ตลอดเวลาในทุกขั้นตอนของการดำเนินการศึกษา ยิ่งการศึกษาได้รับความก้าวหน้าไปมากขึ้นเท่าไร สัมมาทิฐิก็จะยิ่งเพิ่มพูนออกมามากยิ่งขึ้นตามไปด้วย ในที่สุดก็จะกลายเป็นตัวการสำคัญที่ทำให้การดำเนินการเข้าถึงจุดหมายปลายทางตามที่ได้กำหนดไว้ได้ รวมความว่า สัมมาทิฐิเป็นทั้งจุดเริ่มต้น เป็นทั้งตัวการที่มีบทบาทสำคัญในทุกขั้นตอนของการศึกษาจนถึงปลายทางของการศึกษาเลยทีเดียว อย่างไรก็ตามทัศนะของพระพุทธศาสนา มนุษย์ที่มีความเป็นอัจฉริยะ เช่น พระพุทธเจ้าและพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายอาจสร้างสัมมาทิฐิได้ง่ายโดยไม่ต้องอาศัยปัจจัยจากภายนอกที่เรียกว่าปรโตโมสะก็ได้ เพียงแต่รู้จักใช้การคิดอย่างถูกวิธี ที่เรียกว่าโยนิโสมนสิการอย่างเดียวกันก็ทำให้สัมมาทิฐิเกิดขึ้นได้ แต่ถ้าเป็นมนุษย์สามัญการจะทำให้สัมมาทิฐิเกิดขึ้นได้ง่ายต้องอิงอาศัยปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ ๒ ประการดังนี้ คือ

๒.๓.๑.๑ ปรโตโมสะ

ปรโตโมสะ ตามศัพท์ แปลว่า เสี่ยงจากผู้อื่น หมายถึง ปัจจัยภายนอกที่ดี ปัจจัยที่ถูกต้องดีงาม ปัจจัยภายนอกที่ว่ามี หากจะเป็นสิ่งทำให้เกิดสัมมาทิฐิได้ ก็ต้องเกิดจากแหล่งที่ดี มีความเป็นกัลยาณมิตร เป็นสิ่งทำให้ผู้พบเห็นเกิดศรัทธา เกิดความเลื่อมใส ให้ความเชื่อถือไว้วางใจ ปรโตโมสะ ดังกล่าวนำมาจัดแบ่งได้เป็น ๒ ด้านดังนี้

^{๑๙} อ.ทศ. (ไทย) ๒๐/๑๒๓/๑๑๕.

๑) ด้านสภาพแวดล้อมทางกายภาพ คือ ธรรมชาติต่าง ๆ ที่อยู่รอบ ๆ ตัวมนุษย์ สำหรับพระพุทธศาสนาได้ให้ความสำคัญกับสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่ดี เพราะเป็นปัจจัยที่เกื้อหนุนทำให้ผู้พบเห็นเกิดศรัทธา ทั้งเป็นแหล่งจูงใจทำให้อยากเข้ามาใช้เป็นแหล่งสำหรับฝึกฝนพัฒนาตนให้มีความเจริญงอกงามยิ่ง ๆ ขึ้นไป เหตุการณ์ในพระพุทธศาสนาหลาย เหตุการณ์ได้เน้นเกี่ยวกับความสำคัญด้านสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่ดี เช่น เจ้าชายสิทธัตถะ เมื่อมีพระชนมายุ ๑๖ พรรษา ทรงเลือกสถานที่ไต่ต้นหว้าในบรรยากาศที่เงียบสงบเจริญอานาปานสติกรรมฐาน เมื่อผนวชแล้วทรงเลือกสถานที่ใกล้ชัฏธรรมชาติและชุมชน ณ ตำบลอรุเวลาเสนานิคมสำหรับบำเพ็ญเพียร ขณะตรัสรู้ได้ประทับใต้ต้นโพธิ์ และเมื่อตรัสรู้แล้วทรงเปลี่ยนสถานที่จากที่ตรัสรู้ไปประทับใต้ต้นไทร ต้นจิก ต้นเกด และที่อื่น ๆ อีก ณ ที่ใกล้กับแม่น้ำเนรัญชรา สำหรับในพระวินัยปิฎก เรื่องที่ว่าด้วยเสนาสนวัตรและเสนาสนขันธกะ ได้กำหนดเรื่องความมีระเบียบและการทำความสะอาดที่อยู่อาศัย ทรงแสดงหลักธรรมเรื่องสัปปายะ หมายถึง สิ่งที่อำนวยความสะดวกสบาย เกื้อหนุนในการศึกษาพัฒนาชีวิตให้มีความเจริญงอกงาม มี ๑๖ ประการ เป็นต้น ตัวอย่างเหล่านี้ได้แสดงให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาได้ให้ความสำคัญกับสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่ดี มีความเป็นกัลยาณมิตร

๒) ด้านสภาพแวดล้อมทางสังคม คือ สังคมต่าง ๆ ที่อยู่รอบ ๆ ตัวมนุษย์ คำว่า สังคม (Society) ตามรูปศัพท์มาจากคำภาษาบาลีสองคำรวมกันคือ “สัง” แปลว่า ด้วยกันหรือพร้อมกัน กับคำว่า “คม” แปลว่า ไปหรือดำเนินไป เมื่อนำสองศัพท์รวมเข้าด้วยกันจะได้ศัพท์ว่า “สังคม” แปลว่า ไปด้วยกัน ไปพร้อมกัน เกี่ยวข้องกันหรือติดต่อกัน พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้ความหมาย “สังคม” ไว้ว่า หมายถึง คนจำนวนหนึ่งที่มีความสัมพันธ์ต่อเนื่องกันเป็นระเบียบ กฎเกณฑ์ โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญร่วมกัน เช่น สังคมชนบท, วงการหรือสมาคมของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง เช่น สังคมชาวบ้าน, ที่เกี่ยวกับการบปะสังสรรค์หรือชุมนุม เช่น วงสังคม งานสังคม^{๐๐}

ในคัมภีร์พระไตรปิฎกพบคำว่า สังคม ที่มาในอินทสมานโคตตชาดก บ่งบอกลักษณะทางสังคมไว้ดังนี้

^{๐๐}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๑๕๕.

“ยเทว ชลญา สทิส มมนุติ
 สึเลน ปญญา สุตเน จาปี
 เตเนว เมตติ กยิราถ สทฐิ
 สุโข หเว สปปุริเสน สงฺคโมติ.”^{๐๐}

แปลว่า “บุคคลรู้บุคคลใดว่า ผู้นี้เช่นเดียวกับเราด้วยศีล ปัญญา และสุตะ พึงกระทำ
 ไม่ตรีกับบุคคลเช่นนั้นแหละ เพราะการสมาคมกับสัตบุรุษเป็นความสุขโดยแท้”

ในลหิตทราดชาดกให้ความหมายดังต่อไปนี้

“ตํ ตาหํ ตาต ยาจามิ กรสุสุ วณํ มม
 มาสุสุ พาเลน สงฺคจฺฉิ ทุกโข พาเลหิ สงฺคโมติ.”^{๐๐}

แปลว่า “ลูกรัก ดังนั้นพ่อจึงขอร้องลูก ลูกจงทำตามคำของพ่อ ลูกอย่าสมาคมกับคน
 พาลเลยเพราะการสมาคมกับคนพาลทั้งหลายเป็นทุกข์”

ในมหาสุตโสมชาดกให้ความหมายไว้ว่า

“สทเทว สุตโสม สพุทฺธิ โหติ สมาคโม
 สา นํ สงฺคตํ ปาเลติ นาสพุทฺธิ พหุ สงฺคโม.”^{๐๐}

แปลว่า “ท่านสุตโสม การสมาคมกับสัตบุรุษ ครั้งเดียวเท่านั้น ก็คุ้มครองผู้นั้นได้ การ
 สมาคมกับสัตบุรุษแม้มากครั้ง ก็คุ้มครองไม่ได้”

สรุปความหมายของสังคม ตามนัยของพระพุทธศาสนา หมายถึง กิจกรรมที่บุคคลคบ
 หาหรือเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กัน ซึ่งก่อให้เกิดการกระทำหรือไม่กระทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง
 ร่วมกัน พระพุทธศาสนาได้ให้ความสำคัญกับสภาพแวดล้อมทางสังคมที่ดี จึงสนับสนุนการคบหา
 กับบุคคลที่เป็นกัลยาณมิตรดังพุทธพจน์ที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราไม่พิจารณาเห็นธรรมอื่นแม้อย่าง
 หนึ่งที่เป็นเหตุให้อริยมรรคมีองค์ ๘ ที่ยัง ไม่เกิดก็เกิดขึ้นหรือเป็นเหตุให้อริยมรรคมีองค์ ๘ ที่เกิดขึ้น
 แล้วถึงความเจริญเต็มที่ เหมือนกัลยาณมิตรดตาณี”^{๐๐}

^{๐๐} พุ.ชา. (บาลี) ๒๓/๒๒/๔๒, พุ.ชา. (ไทย) ๒๓/๒๒/๖๕.

^{๐๐} พุ.ชา. (บาลี) ๒๓/๘๖/๒๐๖, พุ.ชา. (ไทย) ๒๓/๘๖/๑๓๕.

^{๐๐} พุ.ชา. (บาลี) ๒๘/๔๑๑/๑๑๓, พุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๔๑๑/๑๖๖.

^{๐๐} ตี.ม. (ไทย) ๑๕/๘๔/๕๕.

๒.๓.๑.๒ โยนิโสมนสิการ

โยนิโสมนสิการ ตามศัพท์ แปลว่า การทำในใจโดยแยกคาย หมายถึง การใช้ความคิดอย่างถูกวิธี ถูกต้องและเป็นระบบ โยนิโสมนสิการนี้ยังขยายความหมายออกไปได้อีกโดยแยกให้เห็นเป็นแง่ ๆ ดังนี้ คือ ๑) *อุบายมนสิการ* แปลว่า คิดหรือพิจารณาโดยอุบาย คือ คิดถูกวิธีที่จะให้เข้าถึงความจริง สอดคล้องกับความเป็นจริง ทำให้ยังรู้ลักษณะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง ๒) *ปถมนสิการ* แปลว่า คิดเป็นทาง หรือคิดถูกทาง คือ คิดได้ต่อเนื่อง จัดลำดับได้ มีขั้นตอน เป็นแถวเป็นแนว เป็นระเบียบตามแนวเหตุผล ไม่สับสนยุ่งเหยิง รวมทั้งสามารถชักชวนนึกคิดของตนเข้าสู่แนวทางที่ถูกต้องได้ ๓) *การณมนสิการ* แปลว่า คิดตามเหตุ หรือคิดอย่างมีเหตุผล เป็นการคิดสืบค้นตามแนวความสัมพันธ์สืบทอดกันแห่งเหตุปัจจัยซึ่งส่งผลต่อเนื่องกันตามลำดับ ๔) *อุปปาทกมนสิการ* แปลว่า คิดให้เกิดผล คือ ใช้ความคิดให้เกิดผลที่พึงประสงค์ เล็งถึงเป้าหมาย ในที่นี้หมายถึง การคิดพิจารณาที่ทำให้เกิดกุศลธรรม เช่น ปลุกเร้าให้เกิดความเพียร ทำให้หายหาวดกแล้ว ทำให้หายโกรธ หรือ ทำให้จิตใจเข้มแข็งมั่นคง เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ที่กล่าวมาทั้ง ๔ ข้อนี้ เป็นเพียงการแสดงลักษณะด้านต่าง ๆ ของความคิดที่เรียกว่าโยนิโสมนสิการซึ่งการที่เกิดขึ้นครั้งหนึ่ง ๆ อาจมีลักษณะเพียงบางข้อหรือมีครบทั้ง ๔ ข้อในคราวเดียวกันก็ได้ หากจะเขียนลักษณะทั้งสี่ข้อให้สั้น ๆ คงได้ความว่า *คิดถูกวิธี คิดมีระเบียบ คิดมีเหตุผล คิดเร้ากุศล*^{๐๙} ดังนั้นทั้ง ปรัตยสและโยนิโสมนสิการ ที่เป็นปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิตั้งสองประการนี้ควรสร้างและดำเนินการให้เกิดมีขึ้นมาก่อนที่จะดำเนินการศึกษาตามหลักไตรสิกขา เพราะปัจจัยเหล่านี้เมื่อเกิดมีขึ้นอย่างพร้อมมูลแล้วก็จะส่งผลให้สัมมาทิฐิเกิดขึ้นต่อไป

๒.๓.๒ สัมมาทิฐิ

สัมมาทิฐิหมายถึง ความเห็นชอบ หรือเห็นถูกต้อง เป็นองค์ประกอบที่มีความสำคัญของมรรคในฐานะที่เป็นจุดเริ่มแรกในระบบการศึกษาตามหลักการของพระพุทธศาสนา คำว่า สัมมาทิฐิ กับ คำว่า ปัญญา ในทางพระพุทธศาสนาเป็นคำที่นำมาใช้แทนกันได้^{๑๐} เนื่องจาก สัมมาทิฐิเป็นไวยากรณ์ คำหนึ่งของปัญญา คือ เป็นคำสำหรับที่ใช้เรียกแทนปัญญาได้ และหากได้พัฒนาธรรมข้อนี้ให้มีความชัดเจนมากขึ้นตามลำดับ ก็จะทำให้เห็นแนวทางดำเนินการที่ชัดเจนแจ่มแจ้งเมื่อเข้าสู่กระบวนการ พัฒนาตามหลักไตรสิกขา ไม่ว่าจะเป็นด้านการศึกษาหรือในด้านการดำเนินชีวิตด้านอื่น ๆ ก็จะทำให้เห็นแนวทางดำเนินการที่ชัดเจนแจ่มแจ้ง เช่นเดียวกัน ในส่วนนี้พระธรรมปิฎกได้ให้ทัศนะไว้ว่า พระพุทธศาสนามองจริยธรรมในแง่ของการถือเอาประโยชน์จาก

^{๐๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), *พุทธธรรม*, หน้า ๖๓๐-๖๓๑.

^{๑๐} จ.ม.(ไทย) ๒๕/๒๑/๕๒.

ธรรมชาติหรือการนำเอา (ความรู้) กฎธรรมชาติมาใช้ให้เป็นประโยชน์แก่มนุษย์ จึงได้ให้ความหมายของจริยะอันประเสริฐคือจริยธรรมที่ถูกต้องแท้จริงไว้ว่า เป็นการดำเนินชีวิตโดยวิถีทางที่จะทำให้ความเป็นไปตามธรรมดาแห่งเหตุปัจจัยของธรรมชาติบังเกิดเป็นประโยชน์แก่มนุษย์ให้มากที่สุด โดยประพฤติกปฏิบัติในทางที่จะผลัดกันและสร้างสรรค์สร้างเหตุปัจจัยต่าง ๆ ให้เป็นไปอย่างก่อผลดีบังเกิดคุณประโยชน์แก่มนุษย์ ดังจะเห็นได้ชัดในคำสอนเกี่ยวกับหลักกรรม เป็นต้น ถ้าใช้ศัพท์เฉพาะในทางธรรมก็คือ มัชฌิมาปฏิปทา คือ ปฏิปทาที่นำเอามัชฌิมาธรรมเทศนามาใช้ให้เป็นประโยชน์แก่มนุษย์เพื่อบรรลุผลที่มุ่งหมายของมัชฌิมาธรรมเทศนานั้นเอง หลักการสำคัญของจริยะดังที่ได้กล่าวมานี้แยกแยะออกไปได้ ๓ ขั้นตอน คือ ขั้นที่ ๑ รู้เข้าใจความจริงของธรรมชาติหรือรู้เท่าทันธรรมดาว่าสิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัย ขั้นที่ ๒ ใช้ความรู้ที่รู้เป็นประโยชน์ คือ ปฏิบัติให้สอดคล้องกับธรรมดาหรือกฎธรรมชาตินั้นโดยกระทำการที่เป็นเหตุให้เหตุปัจจัยทั้งหลายดำเนินไปในทางที่จะก่อผลดี ขั้นที่ ๓ เมื่อทำอย่างถูกต้องที่ตัวเหตุปัจจัยแล้วก็ปล่อยให้ตัวเหตุปัจจัยเป็นไปตามธรรมดาหรือตามกฎเกณฑ์ของผลของมันเอง วางใจเป็นอิสระคอยดูอย่างรู้เท่าทันไม่ต้องถือมันเอาตัวตนเข้าไปผูกมัดขัดติดไว้ ตามหลักการนี้ ความรู้ความเข้าใจเป็นแกนนำของความประพฤติปฏิบัติเป็นส่วนสำคัญที่ต้องใช้ตลอดตั้งแต่ต้นจนถึงที่สุด เมื่อพูดอย่างสั้นจึงเรียจริยธรรมนี้ว่า การเป็นอยู่ด้วยปัญญา และเรียกบุคคลผู้มีจริยธรรมนี้ว่าบัณฑิต แปลว่า ผู้เป็นอยู่ด้วยปัญญา ด้วยเหตุที่ต้องใช้ปัญญาตั้งแต่เริ่มต้น ระบบจริยะคือมรรคหรือมัชฌิมาปฏิปทานี้ จึงมีสัมมาทิฐิ ได้แก่ความเห็นชอบหรือความเข้าใจถูกต้อง เป็นองค์ประกอบข้อแรก^{๑๖}

๒.๓.๓ การดำเนินการศึกษาตามหลักไตรสิกขา

เมื่อปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิได้มีพร้อมแล้วและได้สร้างสัมมาทิฐิให้เกิดขึ้นในตัวบุคคลแล้วการฝึกตามหลักไตรสิกขาก็เริ่มต้นได้ ดังนี้

๒.๓.๓.๑ การดำเนินการศึกษาตามหลักของศีล

งานวิจัยเรื่องนี้ผู้วิจัย ถือว่าศีลและวินัยมีสาระอย่างเดียวกัน คือ เป็นเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาตามหลักไตรสิกขา ส่วนความหมายระดับลึกของศัพท์ทั้งสองใช้ในความหมายตามทัศนะของพระธรรมปิฎกที่แบ่งศีลเป็น ๒ ระดับ ได้แก่ ศีลระดับธรรม ซึ่งหมายถึงข้อแนะนำสั่งสอน หรือหลักความประพฤติที่ทรงบัญญัติตามกฎธรรมดาแห่งความดีความชั่ว (กฎแห่งกรรม) กับ ศีลระดับวินัย คือ เป็นแบบแผนข้อบังคับที่บัญญัติขึ้นไว้เป็นทำนองประมวลกฎหมาย สำหรับกำกับความประพฤติของสมาชิกในหมู่ชนหรือชุมชนหนึ่ง โดยสอดคล้องกับความมุ่งหมายของหมู่คณะหรือชุมชนนั้นโดยเฉพาะ ผู้ละเมิดบทบัญญัติแห่งศีลประเภทวินัยนี้มีความผิด

^{๑๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า ๑๓๓.

ตามอาณานิคม^{๐๖} ตามนัยนี้ศีลจึงเป็นทั้งธรรมและเป็นทั้งวินัย สารสำคัญของศีลคือเป็นแกนกลางในการจัดระเบียบแบบแผนสำหรับสังคม เมื่อจะกล่าวเฉพาะความหมายของวินัยท่านให้ความหมายไว้ ๒ อย่าง คือ ๑) การฝึกให้มีความประพฤติและความเป็นอยู่เป็นระเบียบแบบแผนหรือการบังคับควบคุมตนให้อยู่ในระเบียบแบบแผน รวมทั้งการใช้ระเบียบแบบแผนต่าง ๆ เป็นเครื่องจัดระเบียบความประพฤติ ความเป็นอยู่ของคนและกิจการของหมู่ชน ๒) ระเบียบแบบแผน กฎเกณฑ์ ข้อบังคับต่าง ๆ ที่วางไว้สำหรับเป็นหลักหรือเป็นมาตรฐานสำหรับใช้ฝึกคน^{๐๗} วินัยมีทั้งส่วนที่เป็นของคฤหัสถ์เรียกว่า อาคิริยวินัย และส่วนที่เป็นของบรรพชิตเรียกว่า อนาคาริยวินัย คำว่าวินัยสำหรับบรรพชิตมิใช่ศีลในความหมายแคบ ๆ แต่ครอบคลุมเรื่องเกี่ยวกับความเป็นอยู่ด้านนอกของพระภิกษุทั้งหมด เริ่มตั้งแต่กำหนดคุณสมบัติ สิทธิ หน้าที่ วิถีรับและวิธีฝึกอบรมสมาชิกใหม่ เป็นต้น กล่าวโดยสรุปวินัยมีความหมายครอบคลุม ระบบแบบแผนเกี่ยวกับการปกครอง การบริหาร การศาล นิติบัญญัติ การเศรษฐกิจ การศึกษา เป็นต้น

จะเห็นได้ว่าระเบียบแบบแผนเกี่ยวกับการศึกษาก็เป็นเรื่องของศีลด้วยเหมือนกัน โดยสารสำคัญของการศึกษาตามหลักศีลนี้เป็นเรื่องของการ พัฒนาหรือการฝึกอบรม ๒ ด้าน ได้แก่ ๑) ด้านความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางวัตถุ คือ ให้นุชนรู้จักติดต่อเกี่ยวข้องกับสิ่งทั้งหลายภายนอกทางอินทรีย์ทั้งห้า ได้แก่ ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ด้วยดี และปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นในทางที่เป็นคุณ มิให้เกิดโทษ ให้กุศลธรรมทั้งหลายเจริญงอกงาม ให้อกุศลธรรมทั้งหลายเสื่อมสูญไป ๒) ด้านความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางสังคม คือ ให้นุชนรู้จักตั้งตนอยู่ในระเบียบวินัย ไม่เบียดเบียน หรือก่อความเดือดร้อนเสียหาย อยู่ร่วมกับผู้อื่น ได้ด้วยดี เป็นต้น

๒.๓.๓.๒ การดำเนินการศึกษาตามหลักของสมาธิ

การศึกษาตามหลักสมาธิ คือ การพัฒนาหรือฝึกอบรมจิตใจให้เกิดมีคุณลักษณะ ๓ ด้าน คือ ๑) ด้านสมรรถภาพจิต คือ จิตที่มีความสามารถในการคิดสูง เช่น คิดได้เก่ง คิดได้แคล่วคล่อง คิดได้รวดเร็ว คิดได้มาก เป็นต้น ๒) ด้านคุณภาพจิต คือ จิตมีคุณธรรม ซึ่งทำให้เห็นถึงลักษณะที่ดีเด่นของจิต เช่น มี ความเข้มแข็ง มั่นคง ขยันหมั่นเพียร อดทน มีสติ สมาธิ มีวินัย มีความรับผิดชอบ มีความซื่อสัตย์ มีเมตตากรุณา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละเพื่อส่วนรวม ประหยัด กตัญญู เป็นต้น ๓) ด้านสุขภาพจิต คือ จิตที่มีสุขภาพดี เช่น จิตมีสมาธิ เป็นสุข สดชื่น ผ่องใส ร่าเริง เบิกบาน ปลอดโปร่ง โล่ง สบาย เป็นต้น

^{๐๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๓๑.

^{๐๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๔๕.

หลักการทางพุทธศาสนา อาศัยคำสอนระดับศีลหรือวินัยที่ ได้กล่าวมาแล้วนั้นเป็นการ เน้นไปทาง ด้านของโครงสร้าง กฎ ข้อบังคับ ระเบียบแบบแผน ต่าง ๆ เพื่อเป็นเครื่องมือสำคัญใน การศึกษาพัฒนาหรือฝึกอบรม ด้าน ภายนอกตัวบุคคล ในทัศนะพุทธศาสนามองว่า หากจะ ทำการศึกษาพัฒนาหรือฝึกอบรม ได้ประสบผลสำเร็จอย่างสมบูรณ์แบบต้อง มีการศึกษาพัฒนาหรือ ฝึกอบรม ด้านจิตใจซึ่งอยู่ ภายใน ของตัวบุคคลด้วย คือ สร้างจิตสำนึกให้บุคคล ในองค์กร ให้ มี คุณธรรม เกิดความสำนึก มีความรับผิดชอบต่อตนเอง องค์กร ชุมชน และสังคม สามารถที่จะดำรง ตนให้อยู่ในองค์กร ชุมชน และสังคม ที่ตนเข้าไปเกี่ยวข้องอยู่ด้วยนั้น ได้อย่างมีความสุขและเกื้อกูล

๒.๓.๓.๓ การดำเนินการศึกษาตามหลักของปัญญา

การศึกษาตามหลัก ปัญญา คือ การพัฒนาหรือฝึกอบรมปัญญา ให้ มนุษย์เกิดความรู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริงหรือรู้ตามที่มันเป็น ได้เคยกล่าวมาแล้วก่อนหน้านี้ว่า คำว่า ปัญญา และ คำว่า สัมมาทิฐิ เป็นคำที่ใช้แทนกันได้ ดังนั้นทั้งปัญญาหรือสัมมาทิฐิ คือ ความรู้รอบ เข้าใจชัดเจน หรือ ความเห็นชอบ เห็นถูกต้อง จึงเป็นจุดเริ่มต้นและเป็นตัวนำที่มิ บทบาทสำคัญอยู่ตลอดเวลาในทุกขั้นตอนของการศึกษา ยิ่งการศึกษาได้รับความก้าวหน้าไปมาก ขึ้นเท่าไร ทั้งปัญญาหรือสัมมาทิฐิ ก็จะยิ่งเพิ่มพูนงอกงามมากยิ่งขึ้นตามไปด้วย ในที่สุดก็จะ กลายเป็นตัวการสำคัญที่ทำให้การศึกษาดำเนินการเข้าถึงจุดหมายปลายทางตามที่ได้กำหนดไว้ได้ ดังนั้น ทั้งปัญญาหรือสัมมาทิฐิ จึงเป็นทั้งจุดเริ่มต้น และเป็นทั้งตัวการที่มีบทบาทสำคัญในทุก ขั้นตอนของการศึกษาจนถึงปลายทางของการศึกษา ในทัศนะพุทธศาสนามองว่า หากจะ ทำการศึกษาพัฒนาหรือฝึกอบรมมนุษย์ ได้อย่างสมบูรณ์แบบต้อง มีพัฒนาด้านปัญญาภายในของตัว บุคคลด้วย คือ การพัฒนาปัญญาของ บุคคลให้ดำเนินไปสู่เป้าหมายได้อย่างงดงาม สะดวก และมี ความปลอดภัยในทุก ๆ ขั้นตอน

การ พัฒนาปัญญาแบ่งได้ดังนี้ **ปัญญาก่อนแรก** คือ ปัญญาที่เป็นความรู้ความเข้าใจใน ศิลปวิทยาการ ต่อจากนั้น ลึกซึ้งลงไปอีกคือการรับรู้ เรียนรู้อย่างถูกต้อง ตามความเป็นจริง ไม่ เบียดเบียนหรือเอนเอียงด้วยอคติ เนื่องจากการรับรู้ นั้น ยังมีขั้นต่อไปอีกคือการคิดการวินิจฉัย ซึ่ง หมายถึงการคิดวินิจฉัยด้วยการใช้ปัญญาโดยบริสุทธิ์ใจ **ปัญญาก่อนหนึ่ง** คือ ปัญญาที่รู้เข้าใจถึง สาธารณะแห่งความเป็นไปของโลกและชีวิต รู้ทางเลื่อม ทางเจริญและเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง รู้วิธีแก้ไข ปัญหา และสร้างสรรค์ความสำเร็จที่ทำให้พัฒนาตน พัฒนาชีวิตและสังคมให้เจริญดำรงอยู่ ๆ ขึ้นไป **ขั้นสุดท้าย**ได้แก่ ปัญญาที่รู้เท่าทันธรรมชาติของสังขาร คือโลกและชีวิต เข้าถึงความเจริญแท้ของการ ที่สิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัยของมัน ทำให้คลายความยึดติดถือมั่นโดยวางใจได้ถูกต้องต่อสิ่ง

ทั้งหลาย แยกจิตใจออกมาเป็นอิสระได้ เลิกเอาความอยากของตนเป็นตัวกำหนดเปลี่ยนมาเป็นอยู่
และทำการด้วยปัญญาเป็นขั้นที่จิตใจเข้าถึงอิสรภาพ หลุดพ้นจากความทุกข์โดยสมบูรณ์^{๐๐}

การศึกษาตามหลัก ศีล สมาธิ และปัญญา มีความสัมพันธ์อย่างเกื้อกูลต่อกัน ดังนี้ คือ
ด้านศีล เป็นการจัดระเบียบ ด้านสภาพแวดล้อมให้เกื้อกูลแก่การพัฒนาคุณภาพชีวิต เป็นสิ่งที่
นำมาใช้ฝึกมนุษย์ให้มีระเบียบวินัย มีความสุจริตกาย วาจา มีแรงงานที่เป็นสัมมาชีพ มีพฤติกรรมที่
ดีงามและร่วมสร้างสรรค์สังคมให้ดีงาม และการอาศัยสภาพแวดล้อมที่เอื้อเช่นนี้ก็จะเป็นพื้นฐานให้
เอื้อต่อการพัฒนาสมาธิหรือพัฒนาจิตใจต่อไป **ด้านสมาธิ** เป็นการพัฒนาจิตใจให้ประณีต มี
สมรรถภาพ มีคุณภาพ และมีสุขภาพจิตที่ดี การอาศัยสภาพสภาพจิตใจที่ดีก็จะเป็นพื้นฐานให้เอื้อต่อ
การปัญญาต่อไปต่อไป **ด้านปัญญา** เป็นการพัฒนาปัญญาให้เกิดความรู้เข้าใจในสิ่งทั้งหลายตามเป็น
จริง ทำการต่าง ๆ ด้วยความรู้เข้าใจ จนบรรลุถึงความรู้ประเภทที่ทำให้มีชีวิตหลุดพ้นเป็นอิสระ
เป็นอยู่ด้วยความพอใจใสบิกบานตลอดทุกเวลา เมื่อพัฒนามาจนถึงตรงนี้แล้วการบรรจบประสาน
ของด้านจิตกับด้านปัญญา ก็จะทำให้ปัญญาส่งผลต่อจิตใจอีก โดยปัญญาจะปลดปล่อยจิตใจให้เป็น
อิสระ และทำให้เกิดสภาพจิตอุเบกขาแต่เป็นอุเบกขาที่ประกอบด้วยปัญญา ซึ่งทำให้จิตอยู่ตัว มีดุลย
ภาพ สภาพจิตเช่นนี้ก็จะป็นปัจจัยแก่ ศีล คือ ส่งผลทำให้มนุษย์เกิดมีพฤติกรรมที่ดีงามเกื้อกูลใน
ความสัมพันธ์ทางสังคม ทำให้ไม่เบียดเบียนกัน และ เป็นเครื่องประสานสังคมโดยนำไปสู่การให้
เผื่อแผ่แบ่งปัน การช่วยเหลือเกื้อกูลกันด้วยวาจา และการบำเพ็ญประโยชน์ต่อกัน เป็นต้น

๒.๓.๔

การวัดและประเมินผลการศึกษาตามหลักไตรสิกขา

การวัดผล หมายถึง การใช้เครื่องมืออย่างใดอย่างหนึ่งทำการค้นหาหรือการ
ตรวจสอบเพื่อให้ได้ข้อมูลซึ่งเป็นปริมาณหรือคุณภาพที่มีความหมายแทนพฤติกรรมหรือ
คุณลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือแทนผลงานที่ผู้ศึกษาแต่ละคนแสดงออกมา ส่วนการประเมิน คือ
การตัดสินคุณค่าสิ่งใดสิ่งหนึ่งด้วยการเปรียบเทียบระหว่างผลจากการวัดกับเกณฑ์ที่กำหนดไว้ แล้ว
สรุปตัดสินว่า ผ่าน หรือ ไม่ผ่าน ได้ หรือ ตก เป็นต้น การศึกษาตามหลักของไตรสิกขานั้นมุ่งพัฒนา
มนุษย์ให้มีความเจริญงอกงาม ใน ๓ ด้าน ได้แก่ **ด้านศีล** คือการพัฒนาทางด้านกายภาพและด้าน
สังคม **ด้านสมาธิ** คือ การพัฒนาทางด้านจิตใจ และ **ด้านปัญญา** คือ การพัฒนาทางด้านปัญญา ดังนั้น
เมื่อแยกด้านศีลออกเป็น ๒ ด้านคือ ทางด้านกาย และด้านสังคม ก็จะเห็นได้ชัดเจนยิ่งขึ้นว่า มีการ
พัฒนามนุษย์เป็น ๔ ด้าน คือ ด้านกาย สังคม จิตใจ และสติปัญญา ดังนั้นเวลาวัดผลและประเมินผล
ที่จะทำให้สอดคล้องกับหลักของการศึกษาตามหลักไตรสิกขาจึงต้องแยกวัดให้ครบทั้ง ๔ ด้านดังนี้

^{๐๐} พระ ธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), การศึกษาเครื่องมือพัฒนาที่ยังต้องพัฒนา . พิมพ์ครั้งที่ ๒ .

(กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๑), หน้า ๕๕- ๑๐๕.

๒.๓.๔.๑ พัฒนาการทางด้านกาย

พัฒนาการทางด้านกาย เป็นการพัฒนาหรือฝึกอบรมด้านกายให้รู้จักติดต่อกับสิ่งทั้งหลายภายนอกทางอินทรีย์ทั้งห้า ได้แก่ ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ด้วยดี และปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นในทางที่เป็นคุณ มิให้เกิดโทษ ให้กุศลธรรมงอกงาม ให้กุศลธรรมเลื่อมใส พัฒนาการดังกล่าวมาให้สังเกตจากพฤติกรรมในการดำเนินชีวิตประจำวัน เช่น บริโภคใช้สอย ปัจจัย ๔ ในปริมาณและคุณภาพที่เหมาะสมได้คุณค่าแท้ ดูแลร่างกาย การนุ่งห่ม การแต่งกายสะอาดเรียบร้อย ดำรงชีวิตอย่างเกื้อกูลสิ่งแวดล้อม เป็น

๒.๓.๔.๒ พัฒนาการทางด้านศีล

พัฒนาการทางด้านศีล เป็นการพัฒนาหรือฝึกอบรมด้านความประพฤติของบุคคล ให้เป็นผู้ตั้งมั่นอยู่ในระเบียบวินัย ไม่ให้เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหาย อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ด้วยดี มีความเกื้อกูลต่อผู้อื่นในสังคม พัฒนาการดังกล่าวมาให้สังเกตจากพฤติกรรมในการดำเนินชีวิตประจำวัน เช่น ถ้าเป็นบรรพชิต สังเกตจากความประพฤติตามหลักที่เรียกว่าปาริสุทธิศีล ได้แก่ ปาฏิโมกขสังวรศีล คือ ความสำรวมในพระปาฏิโมกข์ เว้นจากข้อที่พระพุทธเจ้าห้าม ทำตามข้อที่พระพุทธเจ้าอนุญาต ประพฤติเคร่งครัดในสิกขาบททั้งหลาย อินทรีย์สังวรศีล คือ ความสำรวมอินทรีย์ ระวังไม่ให้บาปอกุศลครอบงำเมื่อรับรู้อินทรีย์ทั้ง ๖ อาชีวะปาริสุทธิศีล คือ ความบริสุทธิ์แห่งอาชีพ เลี้ยงชีวิตโดยทางที่ชอบ และ ปัจจัยสันนิสิตศีล คือ พิจารณาใช้สอยปัจจัยสี่ ให้เป็นไปตามความหมายและประโยชน์ของสิ่งนั้น ไม่บริโภคด้วยตัณหา เป็นต้น ถ้าเป็นคฤหัสถ์ หรือ ชาวบ้านทั่วไปสังเกตจากความประพฤติ คือ เป็นผู้มืศีล ๕ เป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิต มีวินัย ซื่อสัตย์ มีความรับผิดชอบ ตรงต่อเวลา สามารถพึ่งตนเองได้หรือทำงานเลี้ยงชีพด้วยความสุจริต เป็นต้น

๒.๓.๔.๓ พัฒนาการทางด้านจิต

พัฒนาการทางด้านจิต เป็นการพัฒนาหรือฝึกอบรมด้าน จิตใจของบุคคล ให้มีความเข้มแข็ง มั่นคง เจริญด้วยคุณธรรมทั้งหลาย เช่น มีเตตากรุณา ขยันหมั่นเพียร อดทน มีสมาธิ สดชื่น เบิกบาน เป็นสุข ผ่องใส เป็นต้น พัฒนาการดังกล่าวมาให้สังเกตจากพฤติกรรมในการดำเนินชีวิตประจำวัน เช่น ถ้าเป็นบรรพชิต สังเกตจากความประพฤติตามหลักสัมมาวายามะ หมายถึง ความพยายามหรือความเพียรชอบ ได้แก่ สังวรประธาน คือ เพียรระวังยับยั้งบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น ปหานปธาน คือ เพียรละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ภาวนापธาน คือ เพียรทำกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น อนุรักษนาปธาน เพียรรักษากุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วให้ตั้งมั่นและให้เจริญยิ่งขึ้นจนไพบูลย์ เป็นต้น นอกจากนี้ควรสังเกตจากความประพฤติตามหลัก สัมมาสติ หมายถึง การระลึกชอบ และสัมมาสมาธิ หมายถึง การตั้งจิตมั่นชอบ เป็นต้น ถ้า

เป็นคฤหัสถ์ หรือ ชาวบ้านทั่วไปสังเกตจากความประพฤติ คือ มีความกตัญญูรู้คุณ ตอบแทนคุณ มีจิตใจ เมตตา กรุณา (เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ แบ่งปัน) ต่อกัน ทำงานและเรียนรู้อย่างตั้งใจ อดทน ขยันหมั่นเพียร มีสุขภาพจิตดี แจ่มใส ร่าเริง เบิกบาน เป็นต้น

๒.๓.๔.๔ พัฒนาการทางด้านปัญญา

พัฒนาการทางด้านปัญญา เป็นการพัฒนาหรือฝึกอบรมด้านปัญญาของบุคคล ให้รู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้เท่าทันเห็นแจ้งโลกและชีวิตตามสภาวะสามารถทำจิตใจให้เป็นอิสระ ทำตนให้บริสุทธิ์จากกิเลสและปลดปล่อยจากความทุกข์ แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยปัญญา พัฒนาการดังกล่าวมาให้เห็นได้จากพฤติกรรมในการดำเนินชีวิตประจำวัน เช่น มีศรัทธาและความเข้าใจถูกต้องในพระรัตนตรัยรู้บาป บุญ คุณ โทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ ใฝ่รู้ ใฝ่ศึกษา แสวงหาความจริง และใฝ่สร้างสรรค์ พัฒนางานอยู่เสมอ รู้เท่าทัน แก้ไขปัญหาชีวิตและการทำงานได้ด้วยสติปัญญา เป็นต้น

สรุปการศึกษาตามหลักไตรสิกขาที่ได้นำเสนอมาทั้งหมดในบทนี้มีข้อค้นพบที่น่าสนใจซึ่งผู้วิจัยนำมาสรุปได้ดังนี้

๑) *หลักไตรสิกขา* มีประเด็นที่น่าสนใจสรุปได้ดังนี้ ๑) ความเป็นมาของหลักไตรสิกขา พบว่า พระพุทธเจ้าได้ตรัสเกี่ยวกับหลักไตรสิกขาไว้ใน วัชชีปุตตสูตร ขณะทรงประทับอยู่ ณ ภูเขาคาสลา ป่ามทวัน เขตกรุงเวสาลี นอกจากนี้ยังได้พบว่า พระพุทธเจ้าได้ตรัสเรื่องของไตรสิกขาไว้ใน ทุคยสิกขัตตยสูตร และ ตติยสิกขาสูตร อีกด้วย ๒) ความหมาย และประเภทของไตรสิกขา หมายถึง การฝึกปรือความประพฤติ การฝึกปรือจิต และการฝึกปรือปัญญา ชนิดที่ทำให้แก้ปัญหาของมนุษย์ได้ เป็นไปเพื่อความดับทุกข์ นำไปสู่ความสุขและความเป็นอิสระแท้จริง ประเภทของไตรสิกขา ที่ได้นำเสนอในหัวข้อนี้ มีการจัดอยู่ ๓ ประเภท คือ จัดประเภทตามหลักไตรสิกขา จัดประเภท โดยนำเนื้อหามรรคมีองค์ ๘ มาสังเคราะห์ และ จัดประเภท ตามธรรมชั้น ๓) ความสำคัญของหลักไตรสิกขา หลักไตรสิกขาเป็นที่หลอมรวมสิกขาบทในพระปาฏิโมกข์ เป็นสิกขาบทเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ มีอิทธิพลต่อคัมภีร์สำคัญทางพระพุทธศาสนา เป็นที่หลอมรวมหลักปฏิบัติธรรมทั้งหมดในพระพุทธศาสนาหลัก และหลักไตรสิกขา ฐานะใช้เป็น กรอบพัฒนาโรงเรียนวิสุทธิพุทธ สมัย รัฐบาลของ นายกรัฐมนตรี ดร.ทักษิณ ชินวัตร ๔) สารสำคัญของหลักไตรสิกขา คือ หลักปฏิบัติที่ต้องศึกษา ๓ อย่าง ได้แก่ อริสัจสี่สิกขา คือ ข้อปฏิบัติที่ต้องศึกษาเกี่ยวกับเรื่องของสี่อริ อริจิตตสิกขา คือ ข้อปฏิบัติที่ต้องศึกษา เกี่ยวกับเรื่องของ จิตใจหรือสมาธิ และ อริ

ปัญญาศึกษา คือ ข้อปฏิบัติที่ต้องศึกษา เกี่ยวกับเรื่องของปัญญา มักเรียกกันง่าย ๆ ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา

๒) การศึกษาตามหลักไตรสิกขา แนวคิดนี้มีส่วนประกอบที่สำคัญ ๔ ประการ สรุปได้ดังนี้ คือ ประการแรกสร้างปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิให้เกิดขึ้นก่อน เมื่อปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิเกิดขึ้นพร้อมมูลแล้วก็จะสาเหตุทำให้ สัมมาทิฐิเกิดขึ้น เมื่อสัมมาทิฐิเกิดขึ้น กระบวนการศึกษาตามหลักไตรสิกขา ก็ดำเนินการได้ เมื่อได้ดำเนิน การศึกษาตามหลักไตรสิกขา แล้ว ก็วัดผลและประเมินผลตามหลักไตรสิกขา ดังนั้นจึงสรุปเป็นแผนภูมิเพื่อให้เข้าใจได้ง่าย ดังต่อไปนี้

แผนภูมิที่ ๒.๔ แสดงผังองค์ประกอบการจัดการศึกษาตามหลัก ไตรสิกขา

